

ueu

udako
euskal unibertsitatea

www.ueu.org

EUSKARAREN HOTS “BITXIAK”

Ander Egurtzegi (UPV/EHU)

- Ugaztunek garai batean **komunikatzeko ahalmen mugatua** zuten.
- Eboluzioak komunikazio **система konplexuagoak** ekarri zituen eta aukera berriak sortu ziren.

ORROTIK HIZKUNTZARA

- Gaur egun, sor ditzakegun soinurik garrantzitsuenak **hizkuntzaren soinuak** dira.
- Inork ez daki zelan pasa ziren janari, sexu eta etsaiei buruzko orroak giza hizkuntza izatera.
- Hala ere, badakigu zertxobait munduko hizkuntzei buruz, eta zergatik horietan **hots batzuk besteak baino ohikoagoak** diren.

HIZKUNTZEN SORRERA

- Zergatik daude horrenbeste hizkuntza munduan zehar?
- Hizkuntzak oso azkar aldatzen dira: guztiz isolatua bizi den giza talde batek, belaunaldi gutxitan hizkuntza berri bat sor dezake.
- Historiak, honezkerok, **7.000 hizkuntza inguru** sortu ditu, baina 100 bat urteren buruan horren erdia baino ez da geratuko.

- Munduko hizkuntzen hotsek bi muga nagusi dituzte: gizakiok **ebaki ditzakegun hotsak** eta **entzun ditzakegun ezberdintasun fonikoak**.
- Gizaki guztion mihia, ezpainak, ahots kordak eta belarriak **antzekoak** direnez, munduko hizkuntzen artean ez dago gehiegizko ezberdintasunik.

- Hizkuntza jakin batean ez dago hizkuntza horren hiztunek ezin ebaki ditzaketen hotsik ezta ezin desberdindu ditzaketen soinurik ere.

IPA TAULA: KONTSONANTEAK

THE INTERNATIONAL PHONETIC ALPHABET (2005)

CONSONANTS (PULMONIC)

	Bilabial	Labio-dental	Dental	Alveolar	Post-alveolar	Retroflex	Palatal	Velar	Uvular	Pharyngeal	Epi-glottal	Glottal
Nasal	m	ɱ	n			ɳ	ɲ	ŋ	ɴ			
Plosive	p b	ɸ β	t d			ʈ ɖ	c ɟ	k g	q ɢ	ʔ		ʔ
Fricative	ɸ β	f v	θ ð	s z	ʃ ʒ	ʂ ʐ	ç ʝ	x ɣ	χ ʁ	ħ ʕ	ħ ʕ	h ɦ
Approximant		ʋ	ɹ			ɻ	j	ɰ				
Trill	ʙ		r						ʀ			
Tap, Flap		ⱱ	ɾ			ɽ						
Lateral fricative			ɬ ɮ			ɮ	ɬ	ɮ				
Lateral approximant			l			ɭ	ʎ	ʟ				
Lateral flap			ɺ			ɻ						

Where symbols appear in pairs, the one to the right represents a modally voiced consonant, except for murmured *ɦ*. Shaded areas denote articulations judged to be impossible. Light grey letters are unofficial extensions of the IPA.

CONSONANTS (NON-PULMONIC)

Anterior click releases (require posterior stops)	Voiced implosives	Ejectives
⊙ Bilabial fricated	ɓ Bilabial	' <i>Examples:</i>
Laminal alveolar fricated ("dental")	ɗ Dental or alveolar	p' Bilabial
! Apical (post)alveolar abrupt ("retroflex")	ɟ Palatal	t' Dental or alveolar
‡ Laminal postalveolar abrupt ("palatal")	ɡ Velar	k' Velar
Lateral alveolar fricated ("lateral")	ɠ Uvular	s' Alveolar fricative

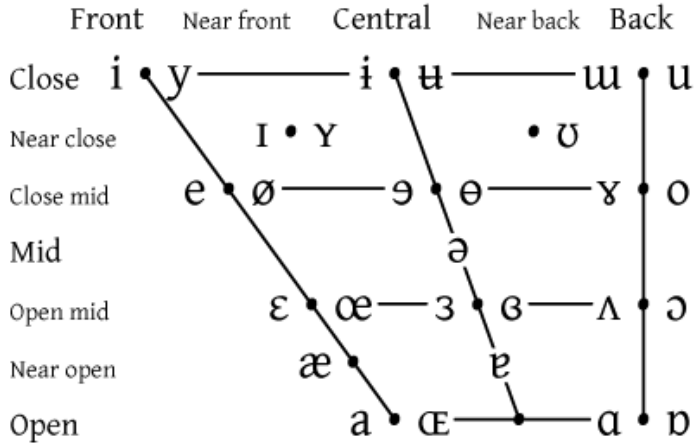
CONSONANTS (CO-ARTICULATED)

- M Voiceless labialized velar approximant
- W Voiced labialized velar approximant
- ɥ Voiced labialized palatal approximant
- ɕ Voiceless palatalized postalveolar (alveolo-palatal) fricative
- ʑ Voiced palatalized postalveolar (alveolo-palatal) fricative
- ɧ Simultaneous x and ʃ (disputed)
- kp̚ ts̚ Affricates and double articulations may be joined by a tie bar

IPA TAULA: BOKALAK

VOWELS

Vowels at right & left of bullets are rounded & unrounded.

SUPRASEGMENTALS

- ' Primary stress
- '' Extra stress
- ˌ Secondary stress [ˌfoʊnəˈtɪʃən]
- eː Long
- e Short
- e̞ Extra-short
- Syllable break
- ◌ Linking (no break)

INTONATION

- | Minor (foot) break
- || Major (intonation) break
- ↗ Global rise
- ↘ Global fall

TO NE

- Level tones
- Contour-tone examples:
- ě ˩ Top
- é ˨ High
- ē ˨ Mid
- è ˨ Low
- ë ˩ Bottom
- Tone terracing
- ↑ Upstep
- ↓ Downstep
- ě ↗ Rising
- ê ↘ Falling
- ě ↗ High rising
- ě ↗ Low rising
- ē ↘ High falling
- ē ↘ Low falling
- ě ↗ Peaking
- ě ↘ Dipping

IPA TAULA: EUSKARA

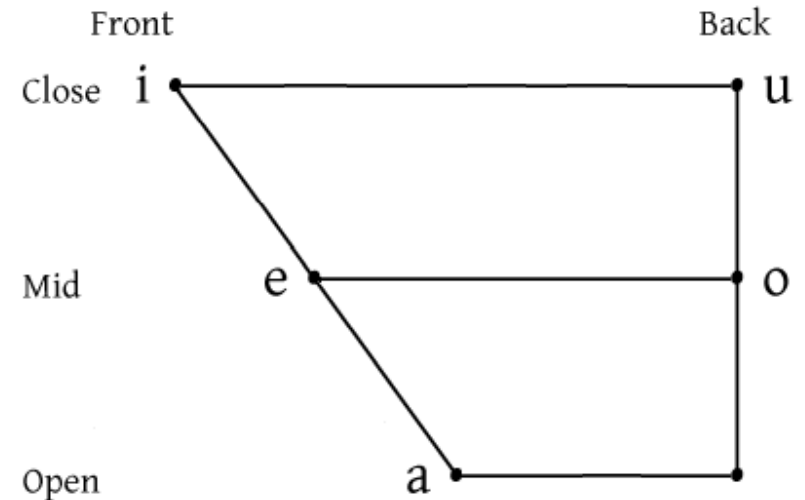

CONSONANTS

	Bilabial	Labiodental	Dental	Alveolar	Postalveolar	Palatal	Velar	Glottal
Plosive	p b			t d		c ɟ	k ɡ	
Nasal	m			n		ɲ		
Trill				r				
Tap or Flap				ɾ				
Fricative		f		s̺ s̻	ʃ			h
Affricate				t̺s̺ t̻s̻	tʃ			
Approximant						j	w	
Lateral approximant				l		ʎ		

Where symbols appear in pairs, the one to the right represents a voiced consonant.

VOWELS

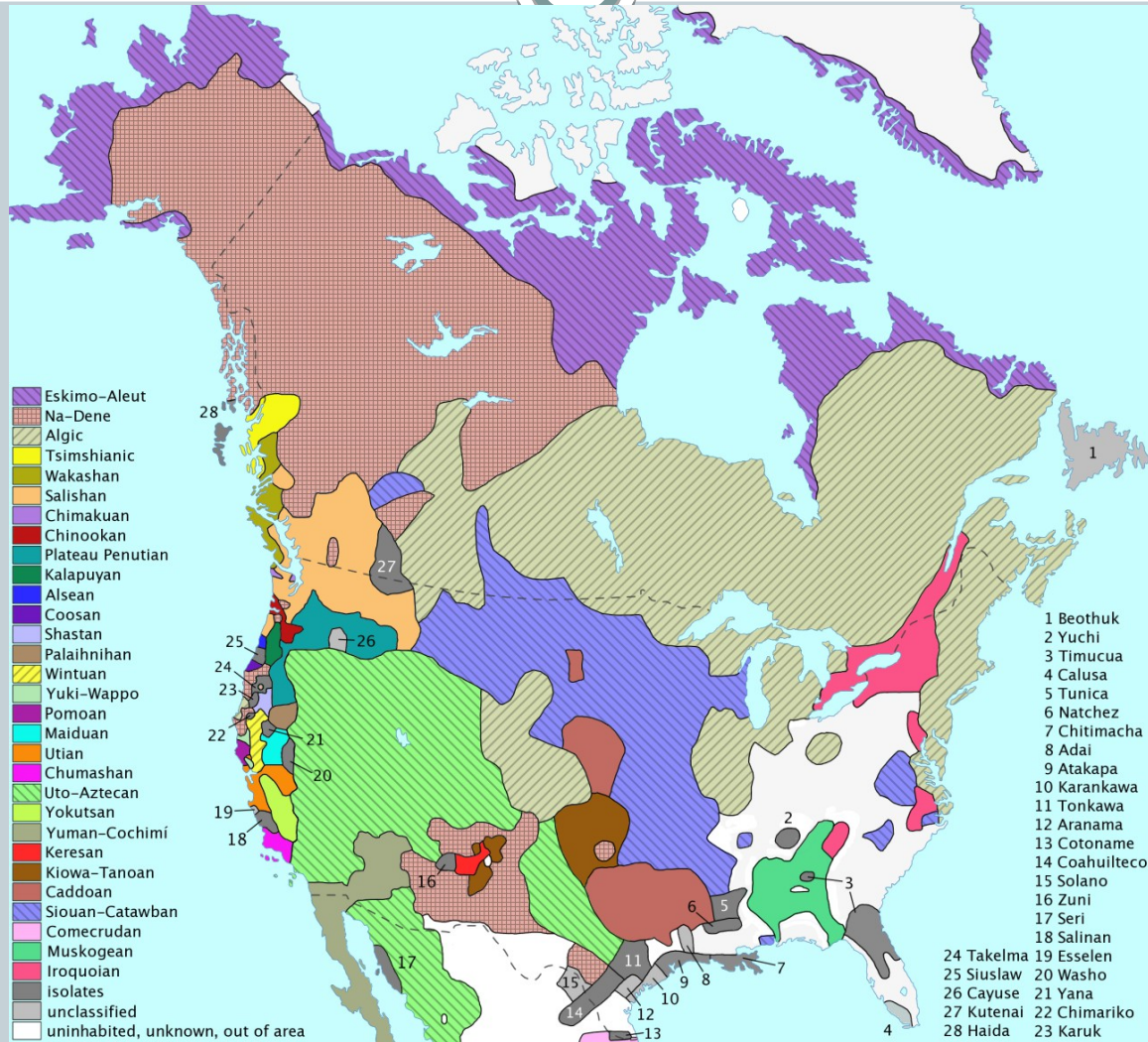

Vowels at right & left of bullets are rounded & unrounded.

- Zergatik da euskara bitxia?
- Hizkuntza **isolatua** delako.
- Ezohikoak dira hizkuntza isolatuak?
- **Europan euskara da isolatu bakarra.**
Munduan, ordea, ez dira horren ezohikoak.

ISOLATUAK IPAR AMERIKAN

- Zeintzuk dira (euskaldun zenbaitek) ezagutzen ez ditugun euskararen hotsak?
 - /h/ laringala.
 - /y/ bokal altu biribil aintzinatua.
 - Bokal sudurkarituak: /ỹ/.

- Euskara batuan idazten dugun arren, hegoaldean ez dugu ahoskatzen.
- Iparraldean /h/ ahoskatzen da.
- Euskara batuan hitz hasieran eta bi bokalen artean idazten dugu, baina zenbait kontsonanteren ostean ere ahoskatzen da iparraldean.

- Hitz **hasieran**: *hasi, hego, higuin, herri*.
- **Bokal artean**: *ahal, ehun, txahal, ohol*.
- Kontsonante **ozen** baten **ostean**: *alhaba, illhun, senhar, üñhürri (iñurri), erhaztun, urrhe*.

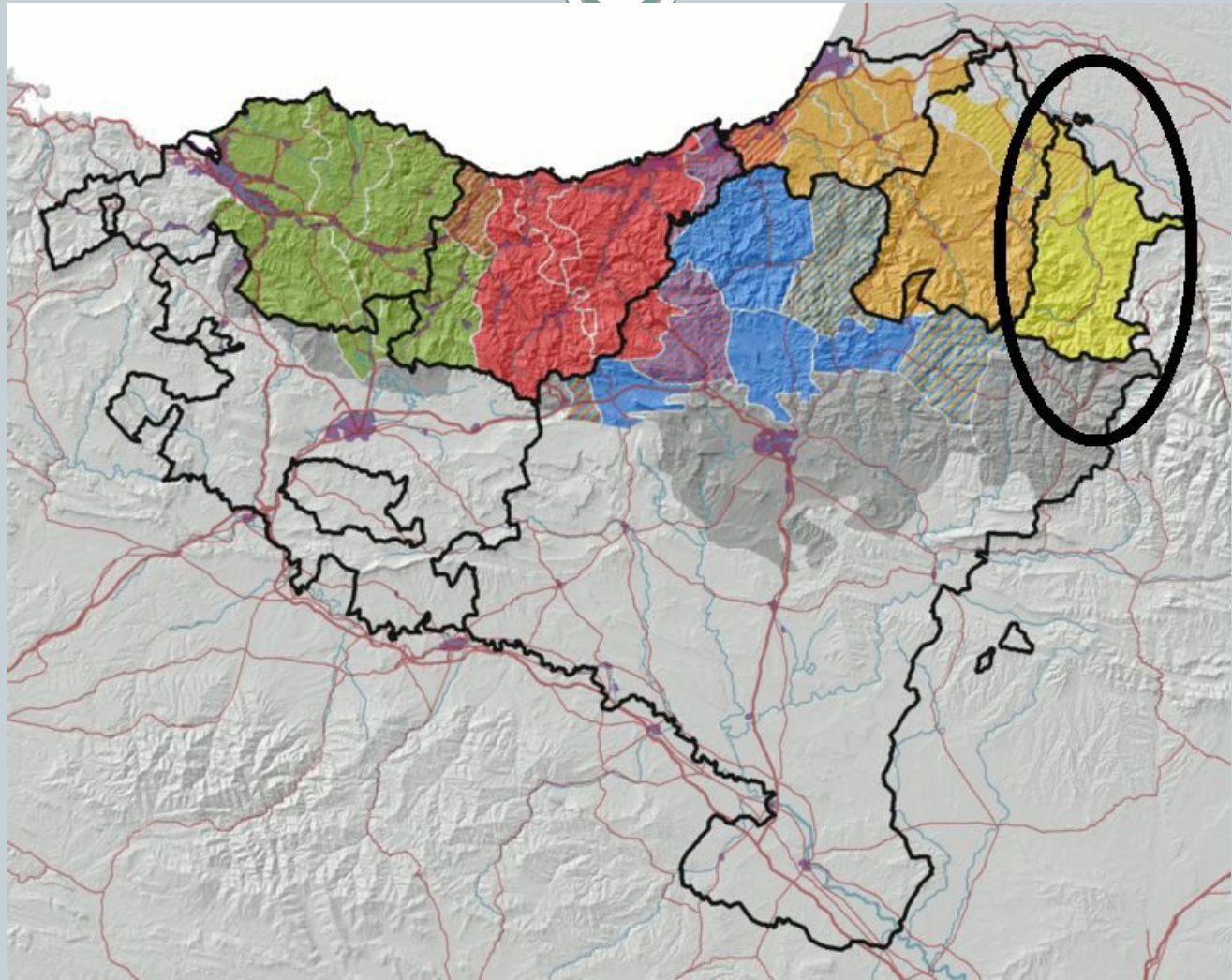

- Zubereraz, <u>/u/ gehienak <ü>/y/ bihurtu ziren.
- Iparraldeko beste euskalkietan (lapurtera eta behe-nafarrera, frantsesezko maileguetan baino ez: *faktüra, kandidatüra, número*.)
- Gainontzeko euskalkietan, ez zen horrelako prozesurik gertatu.

- Gaur egun, zubererak baino ez ditu bokal sudurkariak.
- Erronkarieraz ere ahoskatzen ziren. XVII. mendera arte, bizkaieraz ere.
- Beste zenbait euskalkitan ere egiten ziren, ziurrenik guztietan.

EUSKARAREN HOTS "BITXIAK":NON?

- Egiazki bereziak al dira soinu hauek?
 - 1- /h/: EZ.
 - /h/ oso hots normala da munduko hizkuntzen artean, nahiz eta gaur egun euskararen inguruan dauden hizkuntzek ez duten.

- Egiazki bereziak al dira soinu hauek?
 - 2- /y/: BAI / EZ.
 - /y/ ez da oso ohikoa munduan zehar, baina oso hedatuta dago European zehar

/y/-REN EREMUA EUROAPAN

EUSKARAREN “BITXIKERIAK”

- Egiazki bitxiak al dira bitxikeria hauek?
- 3- Bokal sudurkaritasun kontrastiboa: EZ.
- Ezaugarri hau oso zabaldua dago [munduko hizkuntzetan](#).

Espainolez / euskara batuaz: Ez
Frantsesez, portugesez: Bai

MUNDUKO HOTS BITXIAK

- Ze sudurkaritasun klase da benetan arraroa?
- Txinantekeraren bi sudurkaritasun motak

𐄂 Bokal orala:

háa ‘hain, horren’

𐄂 “Pixkat” nasalizaziturik:

háã ‘zabaltzen da’

𐄂 Guztiz nasalizaziturik:

hãã ‘aparra, bitsa’

- Klikak

- Afrikako hegoaldean, Khoisan hizkuntzetan.
- Bi “kolpe” aldi berean: bat ahoaren aurrealdean, bestea atzean.

- Dardarkari ezpainkaria

- Gure /r/ **dardarkari anitzaren** antzekoa, baina **ezpainekin** ahoskatzen dena eta ez mihiarekin.
- Kasu gehienetan alofono bezala agertzen da, distribuzio mugatuarekin, baina ez beti.

- **Artikulazio bikoitzak:** /kp/ eta /^hgb/ herskari ezpain-belarrak
- Afrikako erdialde eta mendebaldean, besteen artean.
- /k/ eta /p/ edota /g/ eta /b/ **une berean** ahoskatzea bezala.

- Soinuak baino, haien arteko kontrastea da nabarmentzekoa:

➤ **LARINGALAK:** /h/ sudurkaritua vs. /h/:

𐌀 /h/ ohikoa da, baina euskarak /h/ **sudurkaritu** bat izan zuen, eta zubererak oraindik gordetzen du.

𐌀 /h/ sudurkaritua ez da ohikoa, eta oso antzekoa izan daitekeen /h/-rekin oposizioa, ezohikoagoa.

➤ /h/ sudurkaritua vs. /h/:

𐄂 /h/ sudurkarita **bokalar**teko *n **batetik** sortu zen, eta horregatik du bere sudurkaritasuna.

𐄂 Garai zahar batean, **euskalki guztiek** izan zuten.

𐄂 Hots hau duten hitzen artean *ahate*, *ohore*, *ihintz* edo *nahi* daude.

- **TXISTUKARIAK:**

- <s> apikaria vs. <z> bizkarkaria: **Oso hurbil daude artikulatorioki eta antzekoak dira akustikoki.**

𐄂 Euskarak hirugarren txistukari bat du: <x>

𐄂 Euskarak afrikatuak ere baditu: <ts, tz, tx>

𐄂 Zubererak txistukari ahostun zenbait ere.

- Ladefoged, P., 2001[2004], *Vowels and Consonants*, Blackwell.
- Zuazo, K., 2008, *Euskalkiak, euskararen dialektoak*, Elkar.
- Egurtzegi, 2013, “Phonetics and Phonology”, in M. Martinez-Areta (ed.), *Basque and Proto-Basque*, Peter Lang, 119-172.
- Mitxelena, K., 1977[2011], *Fonética Histórica Vasca*, UPV/EHU & Diputación Foral de Gipuzkoa.
- Hualde, J.I. & J. Ortiz de Urbina, 2003, *A Grammar of Basque*, Mouton.

- Ladefoged-en orria: <http://phonetics.ucla.edu/>
IPA taula: <http://www.phonetics.ucla.edu/course/chapter1/chapter1.html>
- WALS: www.wals.info
Sudurkarien mapa: <http://wals.info/feature/10a>
- Hotsen definizioak + entzuteko aukera (eskematik abiatur): <http://en.wikipedia.org/wiki/IPA>
Klikak: http://en.wikipedia.org/wiki/Click_consonant